

УДК [001+02](477)(092)

Наталія Солонська,
керівник Культурно-просвітницького центру НБУВ,
кандидат історичних наук

Веніамін Кордт — організатор бібліотечної справи

У статті розповідається про життєвий і творчий шлях видатного бібліографа Веніаміна Кордта, розкривається його роль в організації бібліотечної справи в Україні.

Ключові слова: Веніамін Кордт, Національна бібліотека Української держави, бібліотечна справа, бібліотечні фонди.

У бібліотечному та науковому світі добре відоме ім'я Веніаміна Кордта — відомого у науковому світі фахівця в галузі історичної географії, картографії, дипломатики, дослідника старих карт Росії та України, визнаного бібліографа, архівіста, від дня народження якого нещодавно минуло 150 років. В. Кордт — член найпрестижніших історичних та географічних товариств Європи; кандидат дипломатії; член-кореспондент Естонського літературного товариства, професор бібліотекознавства Археологічного інституту в Києві; голова Тимчасового комітету із заснування Національної бібліотеки Української держави (1920—1923).

До названого ряду, хоч цього й не дають енциклопедії, ми додамо: організатор бібліотечної справи. Видатний діяч науки і культури України, чий інтелектуальний внесок здійснив вирішальний вплив на розвиток і долю Національної бібліотеки, тому і зрозуміло, що саме в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського було проведено ювілейну конференцію, присвячену цьому науковому діячеві.

В. Кордт народився в родині німецького гончаря. Про роки його дитинства та юності відомо поки що вельми мало [2]. Він закінчив Дерптський (Юр'ївський, нині — Тартуський університет, Естонія). У студентські роки був нагороджений Золотою медаллю за дослідження, присвячені російсько-голландським торговельним відносинам у XVII ст. Співпрацював з Естонським науковим товариством. У 1883—1894 рр. у Тартуському університеті він обіймає посаду помічника бібліотекаря, а з 1885 р. — його завідувача [5]. У 1894 р. переїздить до Києва і впродовж 34 років завідує бібліотекою Університету св. Володимира та Центральним архівом давніх актів Київської, Волинської та Подільської губерній; з 1911 р. — член Історичного товариства Нестора Літописця, науковий співробітник Київської археографічної комісії, у виданнях якої публікуються його розвідки за результатами досліджень у закордонних архівах. До XI Археологічного з'їзду в Києві науковець підготував в Університеті св. Володимира масштабну виставку картографічних документів, каталог (1200 назв). За цю колосальну роботу його було відзначено почесною Уваровською премією.

Коли постало питання зведення нового приміщення Університетської бібліотеки, з метою вивчення архітектури нових бібліотечних споруд за кордоном, у 1909 р. В. Кордта направляють у Німеччину. Грунтовно вивчивши питання, дослідник обирає за взірць Гетингенську університетську бібліотеку. Будинок бібліотеки Університету св. Володимира згодом став основним для ВБУ (ДПБ, ЦНБ) до 1991 р.

(нині — філія спеціалізованих та історико-культурних фондів НБУВ).

Учений прискіпливо і самовіддано опікувався поповненням бібліотечного фонду Університету, впливаючи в нього архівні документи. Завдяки неймовірним зусиллям Веніаміна Олександровича під час Першої світової війни, в 1915—1916 рр., до Саратова було евакуйовано, а потім повернуто до Києва бібліотечний фонд навчального закладу, що нараховував 700 тис. томів.

23 серпня 1918 р. було створено Тимчасовий комітет (ТК) для заснування Національної бібліотеки Української держави в м. Києві. До його першого складу ввійшли Сергій Єфремов, Агатангел Кримський, Гнат Житецький, Веніамін Кордт [6]. Національна бібліотека створювалася одночасно з Академією наук. На першому засіданні комісії зі створення Академії В. Кордт виголосив доповідь "Про Національну бібліотеку". У Записці до Комісії він зазначав: "Всі культурні держави турбуються не лише про фундацію та поповнення наукових книгосховищ при своїх вищих навчальних закладах, вони створюють, крім того, ще центральні книгосховища, так звані державні або національні бібліотеки, яким вони присвячують свою особливу увагу та покровительство, щоби зібрати в одному центрі, за можливістю, всі ті твори всесвітньої наукової літератури, які необхідні сучасникам та майбутнім поколінням для строго наукових та загальноосвітніх цілей". Ця бібліотека, як вважав В. Кордт, мала підпорядковуватися "...Міністерству народної освіти на правах самостійної, до певної міри, установи, але при цьому було б доцільно, щоб УАН як вища наукова корпорація взяла б на себе завдання керувати організацією Національної бібліотеки Української держави, а також стежити за її успішним розвитком".

Структура бібліотеки мала, на думку вченого, складатися із шести розділів: "На першій черзі стоїть тут, звичайно, створення повної колекції книг і брошур, надрукованих будь-коли українською мовою, колекції настільки повної, що можливо було б з часом скласти на основі її повну бібліографію українського друку. Виконання цього завдання необхідно розпочати негайно, оскільки інакше виявиться неможливим досягти накресленої мети, позаяк з кожним днем стає дедалі важче складання повного зібрання тієї літератури, що необхідна для історії останніх трьох років" [1, с. 13; 8]. Другим пунктом В. Кордт називав "відділ книг, брошур, часописів, виданих поза межами Української держави, але присвячених Україні". Доцільне, на його думку, і

створення відділів "іконографії, картографії, музики, рукописів, рідкісних видань, іноземної літератури".

Саме В. Кордт запропонував основні засади діяльності Бібліотеки: систему розміщення книг за галузями наук, створення систематичного та алфавітного каталогів і, зокрема об'єднаного каталогу всіх наукових бібліотек України; розробив технічні вимоги до зберігання фондів та утримання читальних залів, визначив повноваження директора Бібліотеки та її Вченої ради.

Він вніс свій принциповий вклад і в справу заснування НАН України. Так, разом із Миколою Василенком, Володимиром Вернадським, Вадимом Модзалевським виступив "з концепцією стосовно засад існування Академії як найвищої наукової державної установи, а не наукового товариства (за позиціями УНТ), повністю автономної від влади".

Володимир Вернадський сформував склад Тимчасового комітету. До нього ввійшов, разом із Агатангелом Кримським, Сергієм Єфремовим, Гнатом Житецьким, і Веніамін Кордт. Веніаміна Олександровича голова Тимчасового комітету Володимир Вернадський залучає до підготовки основних документів, головне — розроблення Інструкції, яку було затверджено міністром народної освіти та мистецтва Миколою Василенком.

Інструкція Тимчасового комітету готувалася Веніаміном Кордтом та Володимиром Вернадським. У документі зазначено: "Мета Тимчасового комітету закласти на Україні велику книгозбірню всесвітнього типу, яка гуртувала би в собі все, що створено людською думкою та життям по всіх науках, — таку книгозбірню, щоб давала спромозу, не виїздячи з країни, познайомитися в якнайповнішій мірі із світовою літературою по всіх паростях людського знання, писаного геть усіма мовами. Знов же Національна бібліотека на Україні, поруч цієї мети має ще й свою спеціальну задачу, а саме — закласти відділ *Ucrainica*, присвячений літературі про Україну та український народ".

У середині 1919 р. Тимчасовий комітет складався із семи членів. Один із них — Веніамін Кордт, який у цьому році переробляє Статут Бібліотеки, перекладає його текст російською мовою, що було пов'язано з новими політичними умовами. Документ передається на затвердження Уповноваженому з народної освіти при Головнокомандувачі Добровольчої армії.

Вважаємо за потрібне ще раз оприлюднити найважливіші положення доповіді В. Кордта про концепцію Національної бібліотеки, виголошені на першому засіданні Тимчасового комітету під час обговорення проекту УАН, оскільки його концепція свідчить про різносторонні знання, високу ерудицію, глибоке розуміння ролі бібліотек у розвитку держави: "Національна бібліотека має задовольняти а) загальнонаукові вимоги і б) спеціально-українські (Україніки), беручи останні в найширшому розумінні і як краєві (відомості про український народ за межами України (напр. в Америці)". Загальнонауковий фонд Національної бібліотеки "має складатися з книжок з усіх паростків людського знання, писаного геть усіма мовами", а відділ україніки — з "а) книжок українською мовою усякого змісту і б) з книжок про Україну всіма мовами".

"ТК спрямовував свою діяльність і на залучення відомих діячів науки та культури для комплектування фондів. <...> Перегляд книжкових зібрань з природничих та технічних наук доручався акад. В. Вернадському і проф. В. Кордту".

"Його діяльність мала велике значення для долі Бібліотеки, її структурної організації, фондів. В. Кордт пройшов разом з НБУ, ВБУ організаційний шлях і зміну влади, був одним з авторів, разом з М. Василенком та В. Вернадським, усіх основоположних документів по заснуванню Бібліотеки, організатором першого періоду її роботи, експертом науково-

методичної діяльності Бібліотеки у 20-х роках. Після обрання його Головою ТК, він безпосередньо впливав на усі принципові рішення у бібліотеці з кадрових, науково-методичних та господарських питань" [1, с. 33; 13, с. 18, 19].

Веніамін Кордт разом із Гнатом Житецьким опікувався комплектуванням фондів Бібліотеки, формуванням стосунків із власниками книг та представниками урядів, її науково-методичним забезпеченням, підготовкою Статутів, інструкціями для Ради бібліотекарів.

У 1920 р. В. Кордт став інструктором академічних і державних бібліотек секції Губнар освіти в Києві, викладачем Київського інституту зовнішніх відносин, Інституту народного господарства, Інституту народної освіти та Київського народного університету [1, с. 289]. Деякі результати наукових досліджень В. Кордта у галузі бібліотекознавства відбито в його публікаціях у журналах "Книжний вісник" та "Бібліологічні вісті"; він читав лекції на семінарі з історії бібліотечної справи [1, с. 223].

Саме Веніамін Олександрович обґрунтував перед Президією її новий штатний розклад за 1923 р. Основним відділом у технологічному процесі ВБУ він вважав загальний; другим, на його думку, мав бути фонд "Україніка". В. Кордт був присутній на засіданні Ради бібліотекарів (5 березня 1923 р.), де розглядався Проект Статуту Бібліотеки.

Завдяки зусиллям Амвросія Криловського та Веніаміна Кордта Київська філія (на базі фондів КДА — монастирські зібрання) перейшла в підпорядкування ВБУ. Восени 1923 р. розпочався процес передачі бібліотеки Київської духовної академії до ВБУ. У цьому, крім колишнього бібліотекаря КДА Амвросія Криловського, взяв участь і Веніамін Кордт.

Університетську бібліотеку приєднали до Всенародної бібліотеки України і 1926 р. Веніамін Олександрович перейшов туди на роботу. Він ніс різні науково-адміністративні навантаження, з часом обійняв посаду завідувача картографічного відділу. З метою прискорення опрацювання фондів для доступу читачів було поновлено й алфавітну каталогізацію фондів. Це здійснювалося водночас із децимальною системою. Каталогізацію було спрощено до двох карток. До 1928 р. науковець завідував однією зі спеціальних структур ВБУ — її Університетською філією.

У 1931 р. змінилася структура ВБУ. В. Кордту доручили очолити відділ карт і графіки. У його підпорядкуванні було три особи. У наступному, 1932 р., він продовжував активно керувати мапографічним відділом. "На 1 січня 1931 р. у відділі налічувалося 27 655 різних мапографічних матеріалів, починаючи з XVIII ст., які не були опрацьовані, а лише відібрані для майбутньої роботи".

У 1934—1935 рр. у бібліотеці було організовано чотири сектори. Одним зі спеціалізованих відділів — картографії — керував В. Кордт. Йому, як і багатьом іншим українським ученим, завдяки зусиллям яких було врятовано книжкові та рукописні зібрання і колекції, книжкові фонди від забуття, не вдалося уникнути дискредитації [1, с. 132].

Життя невтомного трудівника, патріота бібліотечної справи було невідривне від бібліотеки в повному сенсі, оскільки він навіть мешкав у її приміщенні за адресою: бульвар Шевченка, 14, звідки й пішов у краї світи 24 грудня 1934 р. На жаль, місце останнього притулку видатного вченого досі не віднайдено.

Веніамін Кордт залишив по собі чималу наукову спадщину. Володів німецькою, шведською, голландською, російською та іншими мовами. Українську він вивчив настільки добре і настільки глибоко відчув її особливості, що вільно писав нею наукові праці. Знання мов дало змогу Веніаміну Олександровичу працювати майже в усіх архівах Європи. Свою увагу він зосереджував на пошуку карт України та Росії. Йому вдалося описати й каталогізувати 41 раніше не відому старовинну мапу.

Усі видання В. Кордта сьогодні, на жаль, — бібліографічна рідкість. Він, зокрема, є автором статті "Про Національну бібліотеку Української держави" (Записка) ("Збірник праць Комісії для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві", К., 1919), таких досліджень, як: Матеріали по истории русской картографии / под ред. В. А. Кордта. — Вып. 1 : Карты всей России и южных ее областей до половины XVII века, К., 1899; Матеріали по истории русской картографии / сост. В. А. Кордт. — Сер. 2, вып. 1 : Карты всей России, северных ее областей и Сибири, К., 1906; Матеріали по истории русской картографии / под ред. В. А. Кордта. — Вып. 2 : Карты всей России и западных ее областей до конца XVII в., К., 1910; Матеріали до історії картографії України, К., 1931; "Огляд мап першої п'ятирічки"; "Бої під Лісним і під Полтавою за щоденником шведського лейтенанта Ф. Вейсе", "Чужеземні подорожі по Східній Європі до 1700 р." та ін.

Веніамін Кордт — неординарна постать у науці. Його праці, частина з яких і досі не опублікована, й нині становлять безперечну цінність. Тож актуальною на часі залишається проблема перевидання доробку вченого та видання його неопублікованих робіт, підготовки каталогу його праць, ясна річ — узагальнювального монографічного дослідження.

У НБУВ відбулася організована Національною академією наук України, Національною бібліотекою України іме-

ні В. І. Вернадського, Інститутом географії НАН України наукова конференція "Веніамін (Христофор Іоганн) Кордт — фундатор історичної картографії: до 150-річчя від дня народження", матеріали якої й лягли в основу цієї публікації.

У рамках конференції було розгорнуто книжково-інформаційні виставки "Веніамін Кордт — історик, бібліограф, дипломат, історіограф та його час і оточення", а також — "Картографічні твори із фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського XVII—XX століть"; презентовано електронну виставку "Веніамін (Христофор Іоганн) Кордт — фундатор історичної картографії" (підготовлені сектором картографічних видань відділу обслуговування читачів літературою природничого і технічного профілю НБУВ); відбулася демонстрація документального фільму "Київ на картах світу" (сценарій — Т. Люта).

В статтє рассказывается о жизненном и творческом пути выдающегося библиографа Вениамина Кордта, раскрывается его роль в организации библиотечного дела в Украине.

The article tells about the life and creative work of outstanding bibliographer Veniamin Kordt, his role in the library organization in Ukraine is disclosed.

Матеріал надійшов у редакцію 19 квітня 2010 року